

Dani János – Horváth Tünde

Őskori kurgánok a magyar Alföldön

A Gödörsíros (*Jamnaja*) entitás magyarországi kutatása
az elmúlt 30 év során

Áttekintés és revízió

Barczy Attila, Bucsi Tamás, Joó Katalin, Melissa Logan, Penksza Károly,
Pető Ákos, Łukasz Pospieszny, Linda Scott Cummings, Sümegi Pál és
K. Zoffmann Zsuzsanna közreműködésével

BUDAPEST 2012

A kötet megjelenését támogatta a Pro Museo Déri Alapítvány

Borítókép:

Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom kurgán első építési fázisának rekonstrukciója
a bontási metszet alapján (készítette Szinyei Viktor).

Kinagyítva: Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom rekonstrukciója a bontási metszet alapján
(készítette Szinyei Viktor): a sírkamra az alaptervezéssel.

Borító belső:

A Kárpát-medence és a hozzá csatlakozó területek térképe a Gödörsíros kurgánokkal.

Hátsó borító:

Európa és Ázsia a tanulmányban említett földrajzi területei és régészeti kultúrái.

ISBN 978-963-9911-35-2

© A szerzők és az Archaeolingua Alapítvány

2102

Archaeolingua Alapítvány
1014 Budapest, Úri u. 49
www.archaeolingua.hu

Felelős kiadó: Jerem Erzsébet
Borítóterv: Jerem Erzsébet és Hős Gergely
Tördelés: Kovács Rita

Nyomda: Avaloni Kft.
Felelős vezető: Anderle Lambert

Tartalomjegyzék

Képek jegyzéke - List of figures	7
Szerzők névmutatója	9
Előszó (Horváth, T., Dani, J.)	15
Bevezető (Dani, J.)	17
Geográfiai keretek (Dani, J.)	21
Kronológiai keretek (Dani, J.)	23
Újabb esettanulmányok	25
1. Derekegyház-Ibolyásdomb (Dani, J.)	25
2. Szentes-Besenyőhalom (Dani, J.)	25
3. Mezőberény-Tücsökhalom (Dani, J.)	26
4. Sárrétudvari-Őrhalom (Dani, J.)	33
5. Püspökladány-Kincsesdomb (Dani, J.)	35
6. Hajdúszoboszló-Árkoshalom (Dani, J.)	35
7. Tiszavasvári-Deákhalom (Dani, J.)	35
8. Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom (Horváth, T.)	39
<i>A 2004-es ásatási kampány</i>	40
<i>A 2009-es ásatási kampány</i>	49
Értékelés	57
1. A magyarországi kurgánok földrajzi elhelyezkedése (Horváth, T.)	57
2. Életmód (Horváth, T.)	63
3. Rétegtan (stratigráfia) – a magyarországi kurgánok építési dinamikája (Horváth, T.)	67
4. A temetkezési rítus (Horváth, T.)	69
5. Relatív kronológia (Horváth, T.)	72
6. Abszolút kronológia (Horváth, T.)	73
<i>Magyarország</i>	74
<i>Ausztria</i>	81
<i>Románia</i>	82
<i>Bulgária</i>	83
<i>Szerbia</i>	83
<i>Montenegro</i>	84
<i>Kelet-európai sztyeppék: Ukrajna és Oroszország</i>	84
Régi leletek új megvilágításban	89
Késő rézkori településhálózat és kronológia (Horváth, T.)	91
Zsinegdíszes kerámialeletek (Dani, J.)	101
<i>I. periódus</i>	102
<i>II. periódus</i>	103
<i>III. periódus</i>	103
<i>IV. periódus</i>	104
<i>Az ún. zsinegdíszes probléma</i>	105

Diszkusszió (Horváth, T.)	109
<i>I. periódus: Sztyeppei okkersíros entitások</i>	109
<i>II. periódus: Pre-Jamnaja horizont</i>	110
<i>III. periódus: korai Jamnaja horizont</i>	110
<i>IV. periódus: Katakombasíros-hatásokat mutató késő Jamnaja kevert horizont</i>	111
<i>V. periódus: Jamnaja utóhatás</i>	111
Összegzés (Horváth, T., Dani, J.)	115
Utószó (Horváth, T.)	119
Irodalom	125
Köszönetnyilvánítás	145
Resume	147
Képtáblák	151

Szerzők névmutatója

Dani János, Ph.D.
tárvezető
dani@derimuz.hu
Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága
Régészeti Tár
4026 Debrecen
Déri tér 1.

Horváth Tünde, Ph.D.
tudományos munkatárs
horvath.tunde@btk.mta.hu
www.archeo.mta.hu/munkatárslista/Horváth Tünde
Magyar Tudományos Akadémia BTK Régészeti Intézete
1014 Budapest
Úri utca 49.

Barczi Attila Ph.D.
egyetemi docens
barczi.attila@mkk.szie.hu
Szent István Egyetem
Természetvédelmi és Tájökológiai Tanszék
2100 Gödöllő
Páter K. u. 1.

Bucsi Tamás
talajvédelmi felügyelő, okleveles környezetgazdálkodási agrármérnök
bucsit@mgszh.gov.hu
Pest Megyei Kormányhivatal
Növény és talajvédelmi Igazgatósága
2100 Gödöllő
Kotlás S. u. 3.

Joó Katalin, Ph.D.
talajvédelmi felügyelő
jook@mgszh.gov.hu
Pest Megyei Kormányhivatal
Növény és talajvédelmi Igazgatósága
2100 Gödöllő
Kotlás S. u. 3.

Melissa K. Logan, MA RPA
organic residue specialist
melissa@paleoresearch.com
www.paleoresearch.com
PaleoResearch Institute
Youngfield st. 2675
Golden
Colorado - USA
80401

Penksza Károly, Ph.D.
egyetemi docens, tanszékvezető
penksza@gmail.com
Szent István Egyetem
Természetvédelmi és Tájökológiai Tanszék
2100 Gödöllő
Páter K. u. 1.

Dr. Pető Ákos
muzeológus – talajtani referens
peto.akos@mmn.nok.gov.hu
Magyar Nemzeti Múzeum
Nemzeti Örökségvédelmi Központ
Restaurációs és Alkalmazott Természettudományi Laboratórium
1113 Budapest
Daróci u. 3.

Łukasz Pospieszny
MA archaeologist, Ph.D. candidate
lukpos@amu.edu.pl
Institute of Prehistory, Adam Mickiewicz University
ul. Św. Marcin 78, 61-809 Poznań, Poland

Dr. Linda Scott Cummings
igazgató
linda@paleoresearch.com
www.paleoresearch.com
PaleoResearch Institute
Youngfield st. 2675
Golden
Colorado - USA
80401

Sümegei Pál, Prof. Dr.
tanszékvezető egyetemi tanár – az MTA doktora
sumegi@geo.u-szeged.hu
Szegedi Tudományegyetem – TTIK Földtani és Őslénytani Tanszék
6701 Szeged, Pf. 658.

K. Zoffmann Zsuzsanna
paleoantropológus
zoffmann@freemail.hu
1042 Budapest
Rózsa u. 36.

Képek jegyzéke - List of figures

- Borítókép/Front cover illustration: Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom kurgán első építési fázisának rekonstrukciója a bontási metszet alapján (készítette Szinyei Viktor). / Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom: reconstruction from the site, 1. period of the kurgan (made of Viktor Szinyei).
Kinagyítva: Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom rekonstrukciója a bontási metszet alapján (készítette Szinyei Viktor): a sírkamra az alaptemetkezéssel. / Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom: reconstruction from the basic grave of the kurgan (made of Viktor Szinyei).
- Borító belső / frontispiece: A Kárpát-medence és a hozzá csatlakozó területek térképe a Gödörsíros kurgánokkal. / Carpathian Basin with the Pit-Grave Kurgans and the connecting area.
- Hátsó borító/ Back cover illustration : Európa és Ázsia a tanulmányban említett földrajzi területei és régészeti kultúrái. / Geographical map of Europe and Asia mentioned in the book with the archaeological cultures.
1. kép/ Fig. 1. Magyarország domborzati és vízrajzi térképe: Magyarország Dunától keletre eső területe. Piros keretben a tanulmányban vizsgált, és az 1. és 2. katonai felmérésen fókuszált terület (26–27. kép). / Map of Hungary east from Danube with the Hungarian Yamnaja/Pit-Grave Kurgans: focused area in red frame (Fig. 26–27).
 2. kép/ Fig. 2. Tiszavasvári környéke a késő rézkor, korai bronzkor I–II–III. periódusokban. / The environment of Tiszavasvári in the Late Copper Age, and Early Bronze Age I–II–III.
 3. kép/ Fig. 3. Közép-Kelet-Magyarország területe a késő rézkor, kora bronzkor I–II–III. periódusokban a kurgánokkal együtt (a kurgánnyilvántartási kataszter alapján). / East-Central-Hungary in the LCA and EBA I–II–III. periods with the Pit-Grave Kurgans (based on the kurgan-cadaster).
 4. kép/ Fig. 4. Sárrétudvari-Órhalom: 1.: az I. katonai felmérésen; 2.: a II. katonai felmérésen; 3.: a III. katonai felmérésen; 4.: EOV térképen. / Localization of Sárrétudvari-Órhalom: 1.: On the map of the I. Ordinance Survey, 2.: On the map of the II. Ordinance Survey, 3.: On the map of the III. Ordinance Survey, 4.: On the map of the EOV.
 5. kép/ Fig. 5. 1.: Sárrétudvari-Órhalom szintvonalas rajza a metszetfallyal és a sírokkal; 2–3.: D–É-i profil. / 1.: Contour map of Sárrétudvari-Órhalom with the cross-sections and the graves; 2–3.: S–N Profile.
 6. kép/ Fig. 6. Sárrétudvari-Órhalom: 1.: Ny–K-i profil 1; 2.: Ny–K-i profil 2. / Sárrétudvari-Órhalom: 1.: W–E Profile 1., 2.: W–E Profile 2.
 7. kép/ Fig. 7. 1.: Sárrétudvari-Órhalom távlati képe a feltárás előtt; 2.: Sárrétudvari-Órhalom: a kurgán Ny–K-i profilja. / 1.: Sárrétudvari-Órhalom: perspective photo from the kurgan, 2.: Sárrétudvari-Órhalom and the W–E Profile of the kurgan.
 8. kép/ Fig. 8. Sárrétudvari-Órhalom: szintvonalas, 3D rekonstrukciós térkép a kurgán 1. építési fázisáról, erózió és bolygatás előtti állapotban (készítette: Sümegi, P.). / Sárrétudvari-Órhalom: Contour map and 3D reconstruction of the 1st phase of the kurgan before the erosion and formation of top-soil (made by P. Sümegi).
 9. kép/ Fig. 9. Sárrétudvari-Órhalom: szintvonalas, 3D rekonstrukciós térkép a kurgán 2. építési fázisáról, bolygatás és ásatás előtti állapotban (készítette: Lóki, J.). / Sárrétudvari-Órhalom: Contour map and 3D reconstruction of the 2nd phase of the kurgan before the disturbing and the excavation (made by J. Lóki).
 10. kép/ Fig. 10. Sárrétudvari-Órhalom: 4. sír. / Sárrétudvari-Órhalom, Grave 4.
 11. kép/ Fig. 11. Sárrétudvari-Órhalom: 7. és 7a sír. / Sárrétudvari-Órhalom, Grave 7 and 7a.

12. kép/Fig. 12. Sárrétudvari-Órhalom: 1.: a kirabolt és lerombolt 8. sír gyékényszőnyeggel; 2.: minta a szőnyegről. / Sárrétudvari-Órhalom: 1.: The outrobbed, destroyed Grave 8 (with bulrush mat), 2.: Sample from the bulrush mat.
13. kép/Fig. 13. Sárrétudvari-Órhalom: 1-2: 9. sír; 3-4: 10. sír. / Sárrétudvari-Órhalom: 1-2.: Grave 9, 3-4.: Grave 10.
14. kép/Fig. 14. Sárrétudvari-Órhalom: 1-2: 11. sír; 3: 12. sír. / Sárrétudvari-Órhalom: 1-2.: Grave 11, 3.: Grave 12.
15. kép/Fig. 15. Püspökladány-Kincsesdomb (Nyakvágószék halom) katonai térképeken. / Püspökladány-Kincsesdomb on the Ordinance Surveys.
16. kép/Fig. 16. Püspökladány-Kincsesdomb (Nyakvágószék halom) szintvonalas összesítőrajza és metszete (M. NEPPER 1977 alapján). / Püspökladány-Kincsesdomb: contour map and profile (after M. NEPPER 1977).
17. kép/Fig. 17. Püspökladány-Kincsesdomb (Nyakvágószék halom) 1. és 2. sír, tüzelőhely az 'A' járat alján, fa és okkermaradványok, lenyomatok, kavics marokkövek. / Püspökladány-Kincsesdomb 1. and 2. Graves, fireplace, wood and ocker remains on the bottom of the Feature 'A', hand-stones.
18. kép/Fig. 18. Püspökladány-Kincsesdomb (Nyakvágószék halom) szórvány kerámia-töredékek. / Püspökladány-Kincsesdomb, stray ceramic finds.
19. kép/Fig. 19. Hajdúszoboszló-Árkoshalom, metszetprofil. / Profile of Hajdúszoboszló-Árkoshalom.
20. kép/Fig. 20. Hajdúszoboszló-Árkoshalom, szintvonalas, 3D rekonstrukciós térkép (készítette: Lóki, J.). / Contour map and 3D reconstruction of Hajdúszoboszló-Árkoshalom (made by J. Lóki).
21. kép/Fig. 21. ÉK-magyarországi zsinegdíszes leletek: 1.: Bedő; 2.: Debrecen-Haláp, Mauerkaszáló; 3.: Hencida-Csíkkostó; 4. és 8.: Hajdúszoboszló-Árkoshalom 331. objektum/431. stratigráfiai egység; 5.: Tiszavasvári-Koldusdomb; 6.: Nyírbogdány-Őzetag; 7.: Nagyhalász-Királyhalom. / Finds with cord impression from Eastern-Hungary: 1.: Bedő, 2.: Debrecen-Haláp, Mauerkaszáló, 3.: Hencida-Csíkkostó, 4. and 8.: Hajdúszoboszló-Árkoshalom O. 331/Str. 431, 5.: Tiszavasvári-Koldusdomb, 6.: Nyírbogdány-Őzetag, 7.: Buj, 9.: Nagyhalász-Királyhalom.
22. kép/Fig. 22. Tiszavasvári-Deákhalm, É-D-i profil. / N-S profile of Tiszavasvári-Deákhalm.
23. kép/Fig. 23. 1.: Tiszavasvári-Deákhalm és Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalm a III. katonai felmérésen; 2.: ásatási felszínrajz Tiszavasvári-Deákhalmról a sírokkal és a profillal. / 1.: Tiszavasvári-Deákhalm and Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalm on the map of the III. Ordinance Survey, 2.: Groundplain of Tiszavasvári-Deákhalm with the graves and the profile.
24. kép/Fig. 24. Tiszavasvári-Deákhalm: 6. sír fotója és rajza. / Photo and drawing from the Grave 6 under Tiszavasvári-Deákhalm.
25. kép/Fig. 25. Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalm: a lelőhely az I, II, III. katonai térképeken, és mai Google-térképen. / The Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalm (mound) site on I, II, and III. Ordinance Surveys and Google-maps.
26. kép/Fig. 26. Az I. katonai felmérés 1782–1785 között az említett ÉK-magyarországi térséggel, a Hortobágyig. Fekete színnel bekarikázva: azonosított/nevesített, pirossal: potenciális kurgánlelőhelyek. / I. Ordinance Survey, 1782–1785, NE-Hungary (black circle: identified; red: potencial kurgan sites).

27. kép/ Fig. 27. A II. katonai felmérés 1819–1869 között az említett ÉK-magyarországi térséggel, a Hortobágyig. Fekete színnel bekarikázva: azonosított/nevesített, piros: potenciális kurgánlelőhelyek. / II. Ordinance Survey, 1819–1869, NE-Hungary (black circle: identified; red: potencial kurgan sites).
28. kép/ Fig. 28. Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom: a 2004 ásatási évad. 1.: A kezdetek: a halom a földrablás után; 2.: A Ny–K-i teljes profilmetszet kitisztítása; 3.: A feltároló rétegek; 4.: A neolitik telep részlete állatcsont–kupaccal; 5.: Coțofeni III. és kora bronzkori cseréptöredékek a halom 6. rétegéből; 6.: A Ny–K-i metszet a talajtani mintavétel helyével. / Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom: the excavation campaign at 2004. 1.: the beginnings: the destroyed mound-body. 2.: the W-E section after the cleaning. 3.: The layers of the mound. 4.: the neolithic remains on the paleosoil. 5.: Coțofeni III. and EBA potsherds from the Layer-6. 6.: The W-E section with the place of sampling.
29. kép/ Fig. 29. Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom: a halom 2004. és 2009. évi geodéziai felmérése (készítette: Archeodata'98 Bt). / Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom: the geodesic survey of the mound at 2004 and 2009 (Archeodata'98 Bt).
30. kép/ Fig. 30. Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom: a halom természetes és mesterséges rétegei, jelenségei. / Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom: the natural and antropogenic layers and features of the mound, 2004 and 2009.
31. kép/ Fig. 31. Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom: régészeti leletek. 1. és 3.: jellegtelen kora bronzkori cseréptöredékek; 2.: Coțofeni III. cseréptöredék a 2–3. felhordási réteg közötti 6. rétegből; 4–5.: egyenes peremű, tagolt bordával díszített hengeres nyakú fazék peremtöredéke, fekete szerves anyag maradványával. / Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom: archaeological finds. 1. and 3.: uncharacteristic EBA potsherds. 2.: Coțofeni III. potsherds from the Layer-6; 4–5.: everted rim with organic residue.
32. kép/ Fig. 32. Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom: 2. objektum – 1. sír bontási fázisai: 1.: a sírkamra bontott állapotban; 2.: a csontváz; 3.: a fekete-vörös csíkos bőr takaró a fej környékén; 4.: szőr a festett bőrtakaróból; 5.: szálmaradvány a festett bőrtakaróból; 6.: a sírkamra a csontváz felszedése után, a takaró szintjén; 7.: a sírkamra elbontott állapotban. / Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom: Feature ('Objectum') Nr. 2. – Grave Nr. 1. 1.: The grave chamber; 2.: The human skeleton; 3.: The black and red stripes mat around the head; 4.: Fur remain from the mat; 5.: Wool from the mat. 6.: The grave chamber after the cleaning of the skeleton: the mat level; 7.: The grave chamber after the excavated mat.
33. kép/ Fig. 33. Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom. 1–2.: a 2. objektum – 1. sír előkerülésének pillanatai; 3.: a sír felszíni foltja; 4.: a sír keresztmetszete; 5.: 1. objektum felszínrajza; 6–7.: földrögök az öngyulladástól hamuvá vált növényi szőnyeg lenyomatával, 1. objektum – sír helye. / Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom. 1–2.: The Feature 2 – Grave Nr. 1.: When it was appeared, 3.: The patch of the grave; 4.: The cross-section of the grave; 5.: Ground-plain of Feaure 1 – Place of grave; 6–7.: grass remain from the mat of Feature 1.
34. kép/ Fig. 34. Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom. 1.: A „zsákjelenség” a kurgán D-i kutatószondájában; 2–3–4.: 1. objektum – sír helyének előkerülése és bontása, keresztmetszete; 5–6.: 2009. paleotalaj-szonda a Paleo C- és B/C-szintekkel, valamint a Paleo-A szint tetején levő természetes növénytakaró pusztulási rétegével. / Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom. 1.: The sack in the southern sondage; 2–3–4.: Excavating of Feature 1.; 5–6.: Paleosoil cross-section of 2009. with Paleo-C and B/C-levels, and the botanical horizon on the Paleo-A level.
35. kép/ Fig. 35. Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom. 2. objektum – 1. sír rajzai. / Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom. Feature 2. – 1. Grave. Drawings.
36. kép/ Fig. 36. 1–2.: A Dévaványa-csordajárás kurgán 2. számú festett koponyája (Pálfi György fotója); 3.: a dévaványai 3. sír festett koponyája (Pálfi György fotója); 4.: a

- dévaványai 2. sír alaprajza (ECSEDY 1979, Fig. 29. után átrajzolva); 5.: Usatovo párhuzamok Usatovo és Mayaki temetőjéből (ANTHONY 2007, Fig. 14.5. után); 6.: a Katakomba maszkok fő típusai (ŠLUSARSKA 2006, Fig. 29. után). / 1-2.: The painted skull of Dévaványa-Csordajárás Kurgan Nr. 2. (photo: Gy. Pálfi); 3.: Painted skull of Dévaványa-Csordajárás, Grave Nr. 3. (photo: Gy. Pálfi); 4.: The ground-plain of Dévaványa, Grave Nr. 2. (after ECSEDY 1979, Fig. 29.); 5.: The parallels of Usatovo and Mayaki cemeteries (after ANTHONY 2007, Fig. 14.5.); 6.: Main types of Catacomb masks (after ŠLUSARSKA 2006, Fig. 29).
37. kép/Fig. 37. Balmazújváros-Kettőshalom, Gazdapusztai Gyula ásatása, 1964: eredeti dokumentáció. / Balmazújváros-Kettőshalom, excavation of Gy. Gazdapusztai, 1964: original documentation.
38. kép/Fig. 38. Dévaványa környéke az I., II. katonai, és a Huszár Mátyás-féle térképeken. / Environments of Dévaványa on the I, II. Ordinance Surveys and the map of Mátyás Huszár.
39. kép/Fig. 39. Kunhegyes-Nagyálláshalom: 1.: 12. sír; 2.: 14. sír; 3.: 18. sír (a fényképeket Kozma K. készítette, Csányi M. és Tárnoki J. engedélyével közöljük). / Kunhegyes-Nagyálláshalom: the graves under Kunhegyes-Nagyálláshalom: 1.: Grave 12; 2.: Grave 14; 3.: Grave 18 (The photos made by K. Kozma and given by courtesy of Csányi M. and Tárnoki J.).
40. kép/Fig. 40. Kunhegyes-Nagyálláshalom: 1.: 14. sír; 2.: 18. sír; 3.: 12. sír (CSÁNYI – TÁRNOKI 1995, 5. kép után). / The graves under Kunhegyes-Nagyálláshalom: 1.: Grave 14; 2.: Grave 18; 3.: Grave 12 (after CSÁNYI – TÁRNOKI 1995, Fig. 5).
41. kép/Fig. 41. Zoltai Lajos egykori ásatásai. 1.: Hortobágy-Papegyháza és Pipások feltárási térképe; 2.: Hortobágy-Papegyháza, gyékénylenyomatos földrögök; 3.: Hortobágy-Pipások, gyékénylenyomatos földrögök; 4-5.: Biharudvari: a kurgán alaptemetkezése és gyékénylenyomatos földrögök. (A felvételek készítője Zoltai Lajos; a Déri Múzeum fényképtárában őrzött üvegnegatívokat digitálisan feljavította és publikálásra alkalmassá tette Jurás Ákos.) / The former kurgan excavations of Lajos Zoltai. 1.: Hortobágy-Papegyháza and Hortobágy-Pipások; 2.: Hortobágy-Papegyháza, imprints of mat; 3.: Hortobágy-Pipások, imprints of mat; 4-5.: Biharudvari: the grave of the kurgan and imprints of mat. (Photos made by Lajos Zoltai, digital editor was Ákos Jurás.)
42. kép/Fig. 42. Ohat-Dunahalom: a lelőhely azonosítása mai térképeken, és fényképek a lelőhely mai állapotáról, valamint az egykor feltárt piros festékcsíkos koponyáról. / Ohat-Dunahalom: the site on google maps, photos from the site, and the painted skull.
43. kép/Fig. 43. Ohat-Dunahalom: a kurgán ásatásából előkerült badeni edénytöredékek, 1. tábla. / Ohat-Dunahalom: Baden potsherds from the former excavation, 1. table.
44. kép/Fig. 44. Ohat-Dunahalom: a kurgán ásatásából előkerült badeni edénytöredékek, 2. tábla. / Ohat-Dunahalom: potsherds from the former excavation, 2. table.
45. kép/Fig. 45. Külső-Ohat vissi típusú badeni település leletanyaga, 1. tábla. / Külső-Ohat, Baden-Viss potsherds, 1. table.
46. kép/Fig. 46. Külső-Ohat vissi típusú badeni település leletanyaga, 2. tábla. / Külső-Ohat Baden-Viss potsherds, 2. table.
47. kép/Fig. 47. Sztélék a Kárpát-medencéből. 1.: Budapest-Káposztásmegyer-Farkaserdő (ENDRÓDI 2004, 57. kép után); 2.: Mezőcsát-Hörcsögös; 3.: Szamosújvár/Ghirla (OROSZ 1904 után). / Steleas from the Carpathian Basin. 1.: Budapest-Káposztásmegyer-Farkaserdő (after ENDRÓDI 2004, Fig. 57.), 2.: Mezőcsát-Hörcsögös, 3.: Szamosújvár/Ghirla (after OROSZ 1904).
48. kép/Fig. 48. Hortobágy-Halászlaponyag: a kurgánból előkerült badeni edénytöredékek. / Hortobágy-Halászlaponyag: Baden potsherds.

49. kép/ Fig. 49. Debrecen-Tóció vissi típusú badeni település leletanyaga. / Debrecen-Tóció: Baden potsherds.
50. kép/ Fig. 50. A badeni kultúra elterjedése Magyarországon. (A térképezett badeni lelőhelyek listája táblázat formátumban elérhető: www.archeo.mta.hu/munkatárslista/HorváthTünde/bibliográfia/MΩMOΣ VI, Kőszeg, Badeni lelőhelyek). / The map of Baden culture at Hungary. (Listed map-sites are available: www.archeo.mta.hu/staff/TündeHorváth/Bibliography/MΩMOΣ VI, Kőszeg, Baden sites).
51. kép/ Fig. 51. 1.: talpas kehely Orlik 2. kurgán, 2. sírjából (RASSAMAKIN 1999, Fig. 3.22/11. után), és talpas kehely Balatonőszöd-Temetői dűlő lelőhelyről a 925. kultúrreteg 47/10 szelvényéből; 2–4: Balatonőszöd-Temetői dűlő: férfi-maszk töredéke a 1072–1096 gödörből, modern antropológiai párhuzammal. / 1.: pedestaled chalice from Orlik Kurgan Nr. 2. (after RASSAMAKIN 1999, Fig. 3.22/11.), and Balatonőszöd-Temetői dűlő, cultural layer Nr. 925. Sector 47/10; 2–4: Balatonőszöd-Temetői dűlő: male-mask from the pits Nr. 1072–1096 and anthropological parallel.
52. kép/ Fig. 52. Hajdúszoboszló, Felsőfülöp, Dévaványa: badeni leletek. / Hajdúszoboszló, Felsőfülöp, Dévaványa: Baden potsherds.
53. kép/ Fig. 53. Magyarország fontosabb ¹⁴C adatokkal rendelkező lelőhelyei a késő rézkor, kora bronzkor I–II–III. periódusaiban (készült: HORVÁTH *et al.* 2008; HORVÁTH 2009, 2011b; SIKLÓSI 2009; Czene András és Patay Róbert adatainak felhasználásával). / Sites of the important ¹⁴C dates at Hungary from the LCA, and EBA I–II–III. periods.
54. kép/ Fig. 54. Zsinegdíszes edények Magyarország területén: 1.: Tápiószentmárton, Attila dombtól délnyugatra (Jakucs János rajza); 2A.: Buj-Balsa között (Beleznai Gabriella rajza, Scholtz Róbert fotója) / 2B.: Akkermeñ (TELEGIN 1992, Abb.2.5. után); 3A.: Tarnaszadány = Tarnabod (Kardos Judit fotója.) – 3B.:/Sofievka 10. kurgán, 1. sír (RASSAMAKIN – NIKOLOVA 2008, Pl. 1.3–4. után); 4.: Tiszabábolna-Szilpuszta, 7. sír (DANI 2005b, 2. T/6. után); 5.: Békésszentandrás (MRT 8, 19. T/8. után). / Corded Wares from Hungary. 1.: Tápiószentmárton, SW from Attila mound (drawing: János Jakucs); 2A.: Between Buj-Balsa (drawing: Gabriella Beleznai, photo: Róbert Scholtz) – 2B.: Akkermeñ (after TELEGIN 1992, Abb. 2.5.); 3A.: Tarnaszadány = Tarnabod (photo: Judit Kardos) – 3B.: Sofievka Kurgan Nr. 10. Grave Nr. 1. (after RASSAMAKIN – NIKOLOVA 2008, Pl. 1.3–4.); 4.: Tiszabábolna-Szilpuszta, Grave Nr. 7. (after DANI 2005b, T. 2/6. után); 5.: Békésszentandrás (after MRT 8, T. 19/8.).
55. kép/ Fig. 55. Zsinegdíszes leletek és edénytöredékek Kelet-Magyarország területéről: 1.: Tiszaeszlár-Temető: kőbalta; 2.: Ózd-Stadion; 3.: Paszab-Szőlőhomoka; 4–5.: Lohovo (Ukrajna), a kurgán temetkezési melléklete (Kobaly J. után). / Finds with cord impression from Eastern-Hungary: 1.: Tiszaeszlár-Graveyard: stone axe; 2.: Ózd-Stadium; 3.: Paszab-Szőlőhomoka; 4–5. Lohovo (Ukraine), grave furniture of a kurgan (by courtesy of J. Kobal).
56. kép/ Fig. 56. Kurgánok Buj és Paszab között: 1.: I. katonai felmérés térképén; 2.: II. katonai felmérés térképén; 3.: III. katonai felmérés térképén; 4.: EOv térképen. / Localization of the Kurgans between Buj and Paszab: 1.: On the map of the I. Ordinance Survey, 2. On the map of the II. Ordinance Survey, 3. On the map of the III. Ordinance Survey, 4. On the map of the EOv.
57. kép/ Fig. 57. Nagyhalász-Királyhalom: 1.: az I. katonai felmérés térképén; 2.: a II. katonai felmérés térképén; 3.: a III. katonai felmérés térképén; 4.: EOv térképen. / Localization of Nagyhalász-Királyhalom: 1.: On the map of the I. Ordinance Survey; 2.: On the map of the II. Ordinance Survey; 3.: On the map of the III. Ordinance Survey, 4.: On the map of the EOv.

58. kép/Fig. 58. Halmaj-Vasonca patak: szórványlelet a IV. szelvényből (80–110 cm mélységből). / Halmaj-Vasonca brook: stray finds from the Section IV. (from depth of 80–110 cm).
59. kép/Fig. 59. Magyarország 1:100.000 talajtani térképe magyarázóval, és a kurgánok elterjedése a Kurgán-kataszter nyilvántartása alapján. / Soil map of Hungary and the kurgan sites.
60. kép/Fig. 60. Hajdúnánás-Feketehalom: kora bronzkor 2. Nyírség csontvázas temetkezések az M3 autópálya leletmentő ásatásán (feltáró: Anders, A.): 1.: a halom és a halom lába a feltáráshoz kijelölt nyomvonalon; 2–3.: az Obj. 32/Str. 51. számú temetkezés és annak edénymellékletei a lábánál; 4.: az Obj. 36/Str. 62. temetkezés. / Hajdúnánás-Feketehalom, Nyírség skeleton graves on the rescue excavation of M3 Motorway: 1.: the kurgan and the excavated area; 2–3.: O. 32/Str. 51 Grave and its pottery finds on the leg; 4.: O. 36/Str. 62 Grave.
61. kép/Fig. 61. Hajdúnánás-Szálláshalmi dűlő: a neolitik/kora rézkori palisádós település és a kurgán Google térképeken, valamint a lelőhely geomágneses felmérése. / Hajdúnánás-Szálláshalom: kurgan site and multiperiod palisade settlement from the Neolithic and Early Copper Age on geomagnetic survey.
62. kép/Fig. 62. Csongrád-Kettőshalom az I., II. és III. katonai térképen. / Csongrád-Kettőshalom on the I, II. and III. Ordinance Surveys.
63. kép/Fig. 63. Csongrád-Kettőshalom-Bárdos tanya: az eredeti ásatási dokumentáció Nagy Katalin után. / Csongrád-Kettőshalom-Bárdos tanya, the original documentation of the excavation after Katalin Nagy.

Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom: a rekultivált kurgán 2009-ben a 36. főút felől. / Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom: the recultivated kurgan in 2009 from the Road 36.

Előszó

A magyar Alföld sajátos tájképi jellegét és kulturális örökségét meghatározó temetkezési sírhalmok, közismertebb nevükön az ún. kunhalmok kutatása, bár a nép fantáziáját mindig is mozgatta, mégsem tartozott soha a magyar régészet kedvelt, vagy akár különleges, kiemelt kutatási programjába.

Ebben a tanulmányban a vizsgált halmos temetkezéseket következetesen *kurgánnak* nevezzük, utalva ezzel a magyar őskorkutatás szerinti késő rézkor és korai bronzkor folyamán az azovi-pontusi sztyeppéről főként a Tiszántúlra beáramló keleti népcsoportokra, amelyek egyik meghatározó jellemzője volt a kurgán alá temetkezés. A *kurgan* (magyarul *kurgán*) szó türk eredetű, innen került át az orosz nyelvbe (*курган*). Mindkét nyelvben sírhalmot, halmos temetkezést jelent. Mivel a *kurgán* szó a magyar nyelvben is régóta meggyökeresedett, kultúrtörténeti és nyelvhelyességi szempontból is ezt tartjuk megfelelő kifejezésnek! Használata nem ellentmondásos vagy félreérthető, mint a szintén népszerű, ám a történetileg-régészetileg helytelen (kun eredetre utaló) „kunhalom” elnevezés. A kurgán kategória így kizárja a helytelen névhasználatot az Alföld természetes halmai (laponyagok, ülések), valamint a korábbi neolitikus és a későbbi kora- és középső bronzkori jellegzetes mesterséges települési dombok, az ún. *tell*-települések, és az Árpád-kori földvárak, őrtornyok (*motték*) esetében (vö.: TÓTH, A. 2004).

Az eddig birtokunkba levő adatok szerint a keleti, sztyeppei Kurgán-népek legkorábbi, egyszerű gödörsírba temetkező és a fölé halmot emelő csoportjai érték el tömegesen a Kárpát-medence térségét, ezért Kr.e. 3350–2450 között hazánk területén kulturálisan és kronológiailag is a Gödörsíros kurgánok népének megjelenéséről beszélhetünk, kizárva ezzel a későbbi Katakombasíros és Gerendavásziros kurgánok népének Kárpát-medencei megjelenését. A legkorábbi, késő rézkor előtti horizontot pedig olyan sztyeppei néptöredékek képviselik, akik még nem alkalmazták a halomépítés szokását, csak a sztyeppei rítus más jellegzetes elemeit, a csontváz vörös okkerrel való festését, valamint a jellegzetes hanyatt fekvő, térdben behajlított, felhúzott lábú pozíciót, ezért az egyetlen ezt képviselő lelőhelyünk, Csongrád-Kettőshalom helyes besorolása a sztyeppei okkersíros temetkezés.

Az 1950-es évektől a folyamatosan az építkezések (útépítés, mezőgazdasági létesítmények, stb.) útjába kerülő, akadályt jelentő földhalmokat az esetek többségében bejelentés nélkül csonkították meg vagy hordták el teljesen földmunkagépekkel, és csak a legritkább esetekben értesítették erről az illetékes területi múzeumokat. A néhány ritka kivételt jelentő esetben vagy a korszak kutatásának fejlettségi szintje volt alacsony, vagy az éppen helyszínre érkező régész nem volt felkészülve egy ilyen jellegű műépítmény speciális ismereteket igénylő feltárására és dokumentálására. A helyszín valamilyen szintű állagának védelme, megóvása, esetleges visszaépítése, rendezése, vagy bemutatóhellyé való átalakítása emiatt soha fel sem merült.

A kevés hitelesnek számító és megfelelően finanszírozott tervásatás helyett csökkentett anyagi és szakmai színvonalon végzett, leletmentésnek tekinthető kurgánfeltárás dokumentációja mai igényeinknek megfelelően már alig használható: nem rögzítették a temetkezés helyzetét, fektetését, tájolását, de nem figyelték meg a halom rétegeit felépítő talajokat sem régészeti, sem talajtani szempontból. A feltárás során észlelt, a rajzi vagy fényképes dokumentációban jelezhetetlen sajátosságokat sem rögzítették, ily módon a régi feltárások nagyon kevés eredménnyel integrálhatók egy modern értékelésben.

Ezen okok miatt mindazok számára, akik a késő rézkor és a kora bronzkor időszakát Magyarország Dunától keletre fekvő régiójában kívánják kutatni, felbecsülhetetlen jelentőségű lenne egy kurgán modern szempontú interdiszciplináris, tervszerű teljes feltárása.

Tekintve, hogy a magyar Alföld kiterjedése földrajzilag is jelentős, és a vizsgált késő rézkori és kora bronzkori időszak is közel ezer éves periódust jelent, egyetlen halom kutatásával a felmerülő kérdéseket nem is tudnánk kellően megválaszolni: az Alföld kiválasztott középső,

északi, déli, nyugati és keleti pontjain is referencia-térségeket kellene kialakítani. Feltételezhető, hogy bizonyos területeken eltérő, speciális mikrorégiók körvonalazódnának, több lelőhellyel és régészeti csoporttal és/vagy kultúrával.

Az itt bemutatott esettanulmányok közül ezeknek a feltételeknek egyetlen lelőhely sem felelt meg. Bár Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalom kutatása a legrészletesebb és lehető legsokoldalúbb volt az itt ismertetett kurgánok között, a körülmények miatt mégsem terjedt ki a halom egész területére.

A Magyarországon jelenleg érvényben levő törvényi szabályozások miatt a kurgánok kutatása szinte lehetetlenné vált: épnek tűnő, és ezért a kutatás számára megfelelő, gondos felmérés után kiválasztott lelőhelyekre a kurgánok megóvásának érdekében a felügyelő (természetvédelmi, talajvédelmi, vízvédelmi, kulturális örökségvédelmi) hatóságok nem adnak ki feltárási engedélyt. A sérültnek tűnő lelőhelyeket csak úgy kutathatjuk, ha a kurgánt eredeti állapotába visszaállítjuk. Az ilyen eleve bolygatott lelőhelyek esetén még a legkörülmétebb teljes feltárás is alapvetően már a kezdetektől információvesztéssel számolhat. A rekultivációra több ezer köbméter földmennyiség megvásárlásával és komoly földmunkákkal van lehetőség, amely jelentős összegbe kerül; az ilyen kiadásokat viszont általában nem lehet az érvényben levő, kutatásra felhasználható pályázatokba betervezni, mert nem minősül régészeti kutatómunkának. További problémát jelentenek a kurgánok tetején rendszerint megtalálható háromszögelési pontok, amelyek az ásatás során eredeti helyükből kimozdulhatnak, vagy eleve elbontásra, eltávolításra kerülnek. A trigonometriai térképészeti pontok speciális szakemberekkel végeztetett visszaállíttatása a feltárókat terheli, amelynek költsége – mivel szintén nem minősülnek kutató munkának – pályázati keretből nem finanszírozható.

Összességében megállapítható, hogy a magyar Alföld területén Kr.e. 3350 körül felbukkanó legkorábbi sztyeppei nomád népek temetkezési helyeinek, az ún. kurgánoknak a modern szempontú, több tudományág összefogásával kiinduló interdiszciplináris vizsgálata még soha nem ütközött olyan nehézségekbe, mint manapság.

Dani János
dani.janos@derimuzeum.hu
Déri Múzeum
4026 Debrecen, Déri tér 1.

Horváth Tünde
horvath.tunde@btk.mta.hu
Magyar Tudományos Akadémia
BTK Régészeti Intézete
1014 Budapest, Úri utca 49.

Bevezető

A kutatás korai időszakában a Gödörsíros kurgánok népét gyakran „Okkersíros kurgánok népe”-ként vagy „Kurgán-kultúra”-ként emlegették. Mára világossá vált, hogy sem a földhalom emelésének rítusa (ECSÉDY 1982, 126–127; NIKOLOVA 1999, 391–392; RASSAMAKIN 2004, 59–61; HARRISON – HEYD 2007), sem az okker-melléklet nem tekinthető kultúrspecifikusnak (MORINTZ – ROMAN 1968, 118; DINU 1974, 272–273; RASSAMAKIN 2004, 61): Olténiában ugyanis hamvasztásos (DUMITRESCU 1960, 69, 86–88), Bulgáriában pedig csontvázas Kolozsokpádi/Coțofeni temetkezést is találtak már kurgán alatt (NIKOLOV 1976, 41–42, 49–50, Obr. 4.a, b, v; Obr. 7.a, b), sőt a hamvasztásos sírok fölé való halom emelésének szokását a Baden-kultúra egyes közösségei is átvették (B. KOVÁCS 1987, 99–105; BRUKNER *et al.* 1974, 21, 55; GIRIĆ 1982, 101; *ibid.* 1987, 73; DIMITRIJEVIĆ 1979, T. 22.11; KALICZ 1998, 171).

Csongrád-Kettőshalom temetkezésének relatív időrendi besorolásával (ECSÉDY 1973; 1979, 11–13), valamint Püspökladány-Kincsesdomb temetkezéseinek az addig megszokott kereteket átlépő értelmezésével (ECSÉDY 1979, 51.) Ecsedy István ismerte fel először a magyar őskor-kutatásban azt a ténytet, hogy a rézkortól jelentkező kelet-európai hatások nem egyetlen időhorizonthoz, sőt, nem is egyetlen etnikumhoz köthetők.

A halmok alá temetkező Gödörsíros kurgánok népének (*The People of the Pit-Grave Kurgans*) vagy kelet-európai törzsterületén Ямная область/Jamnaja oblaszty-nak (angol átírásban *Yamnaja territory/area/entity*) nevezett régészeti kultúra kutatása Magyarország területén több mint 100 éves hagyományra nyúlik vissza. Az első halom-ásatok között elsősorban Dr. Jósa András (CSALLÁNY 1958; 1968; 1978) és Zoltai Lajos tevékenységét kell kiemelni. Zoltai L. Posta Béla hatására már 1911-ben dél-oroszországi párhuzamok segítségével próbálta a feltárt kurgánok eredetét magyarázni (ZOLTAI 1911, 48). Neki köszönhető az általa kutatott és azonosított Hajdú-Bihar megyei kurgánokról írott első összefoglalás is (ZOLTAI 1907; 1938), amely munkánk kiindulópontját képezte.

Az alföldi kurgánok kulturális-kronológiai szempontú vizsgálatát először Kőszegi Frigyes (KŐSZEGI 1962), illetve Kalicz Nándor (KALICZ 1968) végezték el. A kurgánok kutatásának következő jelentős időszaka az 1950–1960-as évekre tehető, amikor Csalog József (CSALOG 1954), Balogh István (BALOGH 1955; BÓNIS – BURGER 1955), M. Nepper Ibolya (NEPPER 1974), Selmeczi László (SELMECZI 1967) és elsősorban Gazdapusztai Gyula (GAZDAPUSZTAI 1965; 1967) munkájának eredményeként újabb kurgánok kerültek feltárára. Ezt követően saját kutatásait és az addigi eredményeket Ecsedy István foglalta össze 1979-ben megjelent, máig alapvető fontosságú monográfiájában (ECSÉDY 1979).

Marija Gimbutas a proto-indoeurópai nyelven beszélő Jamnaja törzsek betörését kronológiailag három hullámra osztotta (Gödörsíros/Jamnaja; Katakombasíros/Katakombnaja; Gerendaváz-síros/Szrubnaja), és hozzájuk kapcsolta az őskori Európa indo-europaizációját (utoljára GIMBUTAS 2000, korábbi bibliográfiájának összegzésével).

A keleti kurgán-népek kutatását megkönnyítette a halom alá való temetkezés sajátos szokása, amellyel a temetkezési helyek könnyen azonosíthatóvá váltak (sajnos nemcsak az ezzel foglalkozó tudósok, de az amatőr régészek és kincskereső rablók számára is). A temetkezés okkerrel való beszórásának szokása újabb biztos adalékot jelentett az érintett keleti népeiségek azonosításában. Az antropológiai vizsgálatok a kurgán alá temetkező emberek többségénél egy olyan, a Kárpát-medencében ritkán felbukkanó robusztus cro-magnoni típust azonosítottak (MARCSIK 1979), amely szintén segítette más kultúrák kizárását a kurgánokba rendszerint másodlagosan betemetkező vagy azt más célból újra felhasználó népeiségek tekintetében, vagy a nem kurgán jellegű halmos lelőhelyek elkülönítésében.

Még ma is rendkívül problematikus a Gödörsíros kurgánok népének helyzetének rézkor – kora bronzkor időszakában történő megítélése. Ennek alapvetően négy fő oka van:

1. a mai napig rendkívül kis számú kurgán (régészeti vagy egyéb tudományágba tartozó, esetleg interdiszciplináris) kutatására került sor a Kárpát-medence K-i részén (kutatási hiányosság). A feltárások esélyét a ma érvényben levő jogszabályok is csökkentik: a kurgánok több (kulturális örökségvédelmi, botanikai, talajtani, tájvédelmi) szempontból is védett területek, így rendszerint csak igen indokolt esetben adnak ki rájuk kutatási engedélyeket;
2. a kutatót kurgánok alatt talált temetkezések mellékletekben szegényesek, avagy teljességgel melléklet nélküliek, így értékelésük és kronológiai, kulturális besorolásuk a hagyományos régészeti módszerekkel nem végezhető el kellő pontossággal. A speciális földtömeg és annak tömörödése, valamint a talajrétegekben másodlagosan beinduló fizikai és kémiai folyamatok (só át- és felhalmozódás, közismertebben szikesedés) nem kedveznek a mikro- és marko-archeobotanikai szerves maradványok (faszén, pollen) jó állapotban történő fennmaradásának, amelyek pedig elengedhetetlenül szükségesek a környezettörténeti és a természettudományos kormeghatározási vizsgálatokhoz;
3. egészen a legújabb kutatásokig részben vagy egészen hiányoztak a kurgánokra és az alattuk feltárt jelenségekre koncentrálnó interdiszciplináris vizsgálatok, így nagyon kevés a keltezését segítő radiokarbon vizsgálatok száma is (vö. FORENBAHER 1993, Table 1: 241, 247, Fig. 7);
4. nem minden halom kurgán, és nem minden halom alatti temetkezés tartozik a Gödörsíros kurgánok népességéhez az Alföld területén, ezt azonban – néhány szerencsés, topográfiai/morfológiai alapon is kizárható esettől eltekintve – csakis régészeti módszerekkel lehet igazolni. A kétes, legtöbbször nem régészeti megfigyelésből származó esetek – elsősorban a térképezés folyamán a Sajó-Hernád között; a Tisza nyugati oldalán, főként az egykori meanderek és ártéri területek körzetében; a Zagyva, Galga és Tápió mentén; valamint a Duna-Tisza-közén megjelenő lelőhelyek –, amennyiben nem természetes kiemelkedések, vagy nem más korszakhoz tartoznak (pl. neolitikum vagy bronzkori telkek, ill. szkíta és császárkori szarmata halomsírok), teljességgel megváltoztathatnák a Jamnaja tömbről alkotott eddigi elképzeléseinket (vö. 1–3. kép).¹

Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy a rendelkezésünkre álló forrásanyag nagyon csekély, az abból levonható következtetések pedig az új ismeretek fényében gyökeresen változhatnak, mint ahogy az is, hogy minden egyes feltárt kurgán, illetve az egyes kurgánok alatt feltárt minden egyes temetkezés kulturális-kronológiai helyzetét egyenként kell vizsgálni, és nem lehet egy univerzális egység részeként értelmezni.

Jelen tanulmányban elsősorban az Ecsedy I. mérőföldkönek számító munkájának megjelenése óta eltelt 30 év újabb magyarországi kutatási eredményeinek összefoglalására kerül sor. Más ásatók közlési jogainak átengedésével lehetőségünk nyílik szinte a teljes egykori Jamnaja szállásterületről újabb, akár eddig publikálatlan ásatási eredményeket közölni. Emellett azonban részletesen saját kutatási területünkre koncentrálnunk: a Felső-Tisza-vidék, Hajdúság, és a Hortobágy (1. kép), különösképpen pedig a mikro-regionális szinten vizsgált Tiszavasvári és Hajdúnánás határának egymással földrajzilag is összefüggő területeire (2. kép), ahol a tárgyalt késő rézkor – kora bronzkor időszakából kiemelkedő számú lelőhelyet ismerünk terepbejárás, feltárási és leletmentési adatokból (3. kép).

A modern szempontú feltárásnak minősülő Hajdúnánás-Tedej-Lyukashalmon végzett kutatásaink során a fent kifejtett felmerülő nehézségeket úgy próbáltuk megoldani, hogy

¹ A kurgánok kataszterbe vételét a nemzeti parkok természetőrei végezték, ezért az alapvetőnek tartható régészeti-topográfiai megfigyelések, és a helyszíni szemrevételezés során észlelhető kronológiai különbségek elvégzése és integrálása sem történt meg ebben a felmérésben. Új katasztert készít a gödöllői Szent István Egyetem, amely jelenleg még fejlesztés alatt áll (Miklós Rita munkája): <http://www.kunhalmok.szie.hu>.

új tudományterületeket vontunk be a régészeti kutatásba. Hazánkban elsőként történtek teljes körű talajvizsgálatok és komplex mikro-archeobotanikai elemzés egy kurgánon. A kurgán természettudományos vizsgálata során fitolit-² és pollenelemzést is alkalmaztunk az egykori környezet vegetációs viszonyainak minél pontosabb meghatározása végett, valamint a központi temetkezés rekonstruálásának érdekében. A Lyukashalom talajmintáiból a debreceni ATOMKI laboratóriumában elsőként sikerült talajszervesanyag-tartalom alapján kormeghatározást végezni, és a recens talajok korát bekalkulálva viszonylag pontos becslést adni a kurgán felépítésének korára.

A természettudományos datálásra kiválasztott új régészeti mintákat, és a régi ásatásokból ezekhez csatolt korábbi leletek mintáit a poznań-i ¹⁴C-laboratóriumba küldtük meghatározás céljából, ahol AMS technológiával kis mennyiségű, erősen bomlott vagy szennyezett leleteket is pontosan, kis hibahatárral tudnak mérni.³

Orosz-magyar együttműködés keretében végzett kutatásaink eredményeit már idegen nyelven közzétettük (PETŐ - BARCZI 2011), célunk most az, hogy mindezeket a tudományos eredményeket és kérdéseket a hazai közönséggel is megismertessük. Őszintén reméljük, hogy próbálkozásunk nemcsak a történelem iránt érdeklődőknek nyújt támpontokat, hanem a kurgánok védelmében mozgósítható további tudományágak és területek figyelmét is felkelti, és ennek következtében megvalósul egy régóta várt párbeszéd kialakulása az érintett tudományos, természetvédelmi, építészeti, turisztikai és hatósági szakemberek között.

² Fitolit = növényi opálszemcse: a növényi életműködés eredményeképpen képződő hidratált szilícium-dioxidból felépülő sejt- és szövetzárványok.

³ Poznań Radiocarbon Laboratory / AMS Laboratory of the Adam Mickiewicz University of Poznań.